

AHİLİK GELENEĞİNİN GÜNÜMÜZDE SOSYAL İÇERME POLİTİKALARINA OLABİLECEK KATKILARI

Orhan Koçak¹- Fethi Gürün²

ÖZET

Sosyal politikalar toplumların ve onları meydana getiren bireylerin zayıf kesimlerinin yaşamları boyunca korunması, kollanması ve üretken hale gelmesini sağlamaya yöneliktir. Devletler bu amaçla yasal ve kurumsal altyapılarını hazırlayarak daha sağlıklı ve üretken bir neslin varlığı için gayret gösterirler. Böylece hükümetler; sağlık, eğitim, işsizlik desteği ve sosyal güvenlik hizmeti gibi politikaları uygulamaktadırlar. Günümüzde birçok ülkede bu hizmetlerin bir kısmı veya tamamı devlet tarafından verildiği gibi, ayrıca sivil toplum kuruluşları üzerinden de sunulmaktadır. Yasal ve kurumsal gelişmelere rağmen, artan nüfus, maliyet baskısı, vergi gelirlerinde azalmalar ve demografik değişimden kaynaklanan sorunlar nedeniyle toplumun bir kısmı sosyal politika hizmetlerine ulaşamamakta ve sosyal olarak dışlanmış olmaktadır. Bir diğer boyutuyla da, ortaya çıkan bu sorunların kaynağı, ahlaki ve etik değerlerin ve toplumların geleneklerinin ihmal edilmesinin bir sonucu olarak da görülmektedir.

Selçuklulardan Osmanlılara gelen Ahilik geleneği, Osmanlılarda esnaf teşkilatı olarak bilinse de, toplumsal barışın sağlanmasında önemli bir yapıtaşı olmuştur. Günümüzde en çok ihtiyaç duyulan sosyal barış, geçmişte Ahi Teşkilatları'nın uygulamalarının da katkıları sayesinde sağlanabilmiştir. Ahi Teşkilatlarında yapılan, mesleki eğitim (iş içi ve iş dışı eğitim), yardım sandıkları ve sosyal güvenlik uygulamaları, kişilik eğitimi gibi faaliyetleri ile toplumda marjinal kalması muhtemel olan kesimlerin sosyal ve ekonomik anlamda içerilebilmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu çalışma ile tarihimizde önemli bir yeri olan Ahilik uygulamalarının, günümüzün sosyal olarak dışlanma ihtimali olan kesimlerinin içerilebilmelerine nasıl katkı yapabileceklerine dair bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Dışlanma, Sosyal İçerme, Sosyal Güvenlik, Ahilik

¹ Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Öğretim Üyesi

² Yrd. Doç. Dr., Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Bölümü Öğretim Üyesi

THE POSSIBLE CONTRIBUTIONS OF THE AHI ORGANIZATIONS' CUSTOMS ON TODAY'S SOCIAL INCLUSION POLICIES

Orhan Koçak - Fethi Gürün

ABSTRACT

Social policies aim to protect and care against the problems of free market economy and make to people more productive in a country. With this aim, states endeavor for more healthy and productive generations by preparing laws and establishing institutions. Thus, some services such as health, education, unemployment insurance and social security services are planned and implemented by governments. Today, all of these services or some of them are offered by governments as well as non government organizations. Despite of legal and institutional developments, some part of society can't reach to the social policy services due to the increasing population, cost pressures, decreasing tax incomes and demographic changes and finally they become socially excluded. In addition to that, there are some ethical and moral problems in today's world. That is, the source of the existing problems which require social policies is seen the negligence of these ethical and moral values and traditions of societies.

The customs of Ahi Organization inherited from Seljuks. Although Ahi Organization is known as a trade organization, it became an important element in order to reach a societal peace. Today the most required thing for a society is social peace which was provided by the contribution of the implementations of Ahi Organizations in the past. Ahi Organizations contributed to the inclusion of the people, who were socially and economically excluded from other classes of the society, by offering vocational education (on site and off the job education), social security applications and training for ethical and moral values. With this study, it is going to be evaluated that how Ahi Organizations' implementations, which was very important in Turkey's history, can be used as an element for the inclusion of the people who are excluded from economically and socially in today.

Keywords: Social Exclusion, Social Inclusion, Social Security, Ahi Organizations

GİRİŞ

Dünyanın ürettiği mal ve hizmet miktarı gün geçtikçe fazlalaşırken, beraberinde zenginlikte artmaktadır. Ancak üretilen bu zenginlikten toplumlar adil bir biçimde paylaşmamaktadır. Neo-liberal ekonomik politikalar, hızlı bir şekilde ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin neden olduğu ekonomik farklılıklar, geçmişten gelen sıkıntıları azaltacağı beklenirken var olan birçok sorunun daha da artmasına neden olmaktadır. Emek ile sermaye arasındaki fark ve toplumların alt ve üst tabakasının gelirden aldığı pay giderek birbirinden uzaklaşmaktadır. Yeni istihdam alanları açılmadığı gibi, var olan istihdam sahaları da teknolojinin etkisi ile hızla azalmaktadır. İşsizlik her ülkenin acilen çözülmesi gereken en önemli sorunu olmuştur. Artan işsizlik oranları beraberinde sağlık, eğitim, konut, beslenme ve aile ile birlikte diğer mikro ve makro alanları da etkileyebilecek boyutlara ulaşmıştır. Bu gelişmeler her toplumda sosyal olarak dışlanmışların sayısını artırmakta ve dolayısıyla sosyal güvenlik açısından yeni sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

İnsanı merkeze almayan ve tek boyutlu olan kapitalizm ve neo-liberal politikalar çare olmaktan öte sorunların kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Oysa, Selçuklu ve Osmanlılarda var olan Ahi Teşkilatları sadece bir esnaf teşkilatı olmamış, askeri, sosyal, kültürel ve dini yönü olan bir felsefe ile toplumsal alanı yüzlerce sene düzenleyebilmiştir. Özellikle yardım sandıkları üzerinden yapılan sosyal yardımlar, çalışanlara yönelik desteklere ilave olarak çalışma yaşamına getirdiği etik ve ahlaki kurallar, gençlerin mesleki eğitimi ile manevi eğitiminin de planlanması ve toplumsal katılımlarının sağlanması günümüz dünyasında dahi önemini korumaktadır. Yapılan literatür çalışması ile ulaşılan Ahilik uygulamalarının günümüz sosyal sorunlarına nasıl çözüm üretebileceği incelenmiştir.

1. SOSYAL DIŞLANMA

Sosyal dışlanma, hem geçmişin hem de bugünün bir fenomeni olmakla birlikte, herhangi bir şey yapılmadığı takdirde geleceğin de önemli bir sorunu olmaya aday bir olgudur. Sosyal dışlanma, zor yaşam ve çalışma koşullarında var olmaya çalışanların milyonlarca insanı etkilemektedir. Tarih boyunca, toplumun zayıflarına karşı, hem davranışlar hem de karakterler yönüyle dışlanma uygulamaları gelişmiştir. Dışlanma ulusal, bölgesel ve farklı kıta-

larda farklı seviyeler ve boyutlarda kendini göstermektedir. Herkesi etkilemesine rağmen, dünyanın farklı yerlerinde uygulanan programlar ve tedbir aynı olmamaktadır. Dışlanmayı azaltmak ve yok etmek amacıyla var olan aktörlerin rolleri birbirleriyle aynı değildir. Bu nedenden dolayı sosyal dışlanma ile ilgili net, ölçülebilir daha iyi bilgilerin elde edilmesi önemli hale gelmektedir. Dışlanma, hem görülebilir hem de belirsiz olabilmesinden dolayı ölçülmesi gerekmektedir (Kavi, Koçak, 2010: 873). Dışlanma ile mücadele etmek için, uluslararası kuruluşlar, gönüllü birlikler, sosyal ekonomi, birey ve toplumun kararlılıklarına ilave olarak, hükümetler ve kamu yönetimleri, işveren ve çalışanların organizasyonları, bazı gelişme stratejileri ve pozisyonları benimseyerek ilgilerini göstermektedirler.

Sosyal dışlanma, çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Genel olarak kabul gören anlayış, toplumda kişinin sosyal entegrasyonunu belirleyen herhangi bir sosyal, ekonomik, politik ve kültürel sistemlerden kısmen ya da tamamen dışarıda olmasının dinamik süreci olduğu yönündedir (Sheppard, 2006, 7). Bu tanım, sebep ne olursa olsun problemin sosyal sistemleri içeren yapıyı yansıtmakta olduğu ve bazı insanların dışarıda kalarak (outsiders) topluma tamamen katılmadığının anlamını vermektedir (Sheppard, 2006, 7). Ayrıca, sosyal dışlanmaya yönelik birçok çalışmada, sosyal dışlanma genellikle emek piyasası ile ilişkilendirilmektedir. Çünkü, istihdama katılıp katılmamak veya istihdama katılım şekli, sosyal dışlanmayı ortaya çıkarmakta ve belirlemektedir. Ayrıca, dışlananların çalışma fırsatlarının sınırlandırılması, onların ekonomik, sivil ve politik eşitsizliklerini daha fazla artırmaktadır (Warren, 2005, 304).

Sosyal olarak dışlanmış grupları kısaca belirtmek gerekirse;

- Fakirlikle mücadele eden, işsiz ve dezavantajlı gruplar
- Vatandaş olarak tüm haklarından mahrum olanlar
- Sosyal bağlantıları zarar görmüş ya da bozulmuş olanlar

Sosyal dışlanma zaman zaman “yoksulluk” ile karıştırılmaktadır. Yoksulluk, tek boyutlu bir kavram olmasına karşın, yoksunluğun (deprivation) pek çok boyutunu kapsadığı için sosyal dışlanma kavramı çok boyutludur. Yoksulluk statik, dışlanma ise dinamik bir kavramdır (Coşkun, 2008, 39). Dolayısıyla her ikisi ile mücadele yöntemleri bazen kesişmekle birlikte, bazen de farklılaşmaktadır. Ülkeler sosyal dışlanma ve fakirlikle mücadele amacıyla kendilerine özgü plan ve programlar uygulamaktadırlar. Ancak, birçok ülkede ortak olan uygulamalar dikkat çekmektedir. Ulusal politikalar ve aktif

politikalar olarak genellenebilecek bu politikalar kısaca aşağıda sıralanmıştır (Vidmar, 2000, 10-12);

- İstihdam gelişimi ve emek piyasalarının yeniden düzenlenmesi
- Ulusal sosyal yardım ve hizmet programları
- Ulusal mesken programları
- Ulusal sağlık programları
- Eğitim seviyesinin artırılması
- Ebeveyn ve aile destekleri
- Özürlülerin yaşama ve çalışma hayatına entegrasyonları için eğitimleri
- Yasal yardımlar
- Pasif ve aktif uygulamalar arasında denge sağlanması

Avrupa'da 2010'un sosyal dışlanma ve fakirlikle mücadele yılı olarak seçilmesi nedeniyle Avrupa ülkelerinde birçok aktivitelerin planlanmasını ve gerçekleştirilmesine sebep olmaktadır. Özellikle, artan kampanyaların farkındalığı, araştırma çalışmaları, konferans ve forumlar, fuarlar, gazetecilik, artistik ve kültürel alanlarda yarışmalar ve yenilikçi çalışmalar ve örnek uygulamalara dikkat çekilmesi fakirlik ve sosyal dışlanmanın azaltılması sürecine katkı sağlayacaktır. Sivil toplumun katılımı ve ulusal otoriteler, yerel konseyler, hizmet sağlayıcılar, sosyal ortaklar ve fakirlik ve sosyal dışlanmaya maruz kalanlar da dahil tüm halkın dahil olduğu tüm paydaşların katkıları, Avrupa 2010 kapsamındaki faaliyetlerin tüm süreçlerinde desteklenmiş olacaktır. Yereli harekete geçiren bu faaliyetler sayesinde, fakirlik ve sosyal dışlanmaya karşı mücadelenin daha fazla halk tarafından sahiplenilmesine ilave olarak hükümet ve sivil toplum arasında işbirliğinin artırılması sağlanacaktır (Malta, 2010,4).

Sosyal dışlanma anlamında 84 milyon Avrupalı güvensizlikle karşılaşmakta ve diğer insanların elde ettiği faydalardan mahrum olarak fakirlik riskinde yaşamaktadırlar. Fakirlik içinde yaşamaları, düşük barınma şartları ve hatta evsizlikten sıkıntı yaşamaları, yiyecek ve giyecek almak için yeterli paraya sahip olamamalarından dolayı çeşitli sorunlara maruz kalmalarına neden olmaktadır. Hatta, sınırlı bir yaşam tarzı içerisinde olmaları sosyal olarak dışlanmalarına da sebep olmaktadır. Dünyanın zengin bölgelerinden bir olan Avrupa'da bile, 2010 yılı, fakirliğin kolektif algılamalarına ve belli kalıplara karşı mücadele dönemi olarak hedeflenmiştir. 2010 yılı, Avrupa'nın ortaklık ve dayanışma prensiplerinden faydalanarak, toplumda aktif

ve tam bir rol oynayan herkesin fakirliğe sebep olan unsurlarla mücadelesi için açık çağrı yapılmıştır (EU Commission, 2010).

Gelişmekte olan ülkelerdeki özürlü olan çocukların %98'i okullara gide-medikleri için istihdam edilebilmeleri zor olmaktadır. Dolayısıyla böyle bir süreç özürlü-fakirlik döngüsünü pekiştirmektedir. Devam eden özürlü-fakirlik döngüsü nedeniyle kalkınma gayretlerinden özürlü halkın dışlanması, uluslararası yardım programlarına özürlü perspektifinin dahil edilmesini ciddi bir şekilde zorlamaktadır. Birçok ülkede, özürlü olan bayanlar genelde toplumun en fakir üyeleri olmaktadır. Fakir ve özürlü bayanların çoğu, çeşitli ayrımcılıklara ve sık sık seksüel taciz ve suiistimale maruz kalmaktadır (Thomas, 2006, 6). Bir diğer dışlanan grup ise yaşlılardır. Genel olarak çalışma çağındaki insanların sosyal dışlanmaları çalışılmış ve yaşlılar ihmal edilmiştir. Yaşlı Sosyal dışlanma insanlar gençlere göre zamanlarının çoğunu yakın olan çevrelerinde harcarlar. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşlı olan nüfusun sağlık hizmetleri, kültürel aktiviteler, sosyal aktiviteler ve gerekli fiziksel altyapıdan mahrum oldukları görülmektedir (Philipson, 2004, 11). Gelişmiş olan ülkelerde ise artan yaşlı nüfusu sosyal hizmetlere olan ihtiyacı ve gereken finans talebini beraberinde artırmaktadır.

2. AHİLİK

Ahilik, bir taraftan İslâmî-tasavvufî düşünce ile fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde şeyh-mürîd ilişkilerini, iş yerlerinde usta-kalfa ve çırak münasebetlerini düzenlerken, aynı zamanda iktisâdî hayatla da alakadar olmuştur. Özellikle Fatih devrinden itibaren siyasî bir güç olmaksızın çıkararak organize esnaf birlikleri halini alan ve esnaf birliklerinin idarî işlerini düzenleyen Ahi Birlikleri, faaliyetleri ile iktisadî sahada daha fazla dikkat çekmeye başlamışlardır (Hülagü, 2012: 4).

Ahilik, ne sadece bir tarikat ne de sadece bir esnaf teşkilatıdır. Bu iki müessesenin özelliklerinin uyumlu bir bütünlüğüdür. İnsanları iyiye, doğruya, güzele götüren bir yol olması itibarıyla bir tarikat özelliği gösterirken, çalışma hayatında üretime, verimliliğe, fiyat kontrolüne kaliteye müdahil olması hasebiyle de bir esnaf teşkilatı özelliği taşır (Demirpolat, 2002: 370). Amacı, zenginle fakiri, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ve sağlam ilişkiler kurarak “sosyal adaleti” gerçekleştirmek olan Ahilik, bu amacına, sağlam bir teşkilatlanma modeli ve köklü bir eğitim

sistemi aracılığıyla ulaşmaya çalışmıştır. Ayrıca yerleşik hayata geçiş esnasında birbirleriyle çatışma içerisinde olan grupları uzlaştırmak, zayıflayan boy ve aşiret bağlarının yerine, yerleşik hayat şekline uygun koruyucu değerler koymak, toplumun huzurunu temin etmek de en büyük uğraşı olmuştur (Öztürk, 2002: 1).

Gerçek bağımsızlığın iktisadî bağımsızlıkla elde edilebileceğine inanan ve faaliyetlerinde bu esasa ehemmiyet veren Türk Ahi sistemi, bu yaklaşımları ile Orta Çağ iktisadî hayatında, günümüz karma ekonomi uygulamasına benzer, yeni bir dönem meydana getirmişlerdir. Sermayeyi atıl bırakmayıp işletmek suretiyle iktisadi hayata canlılık kazandıran Ahilikte özel teşebbüs ve mülkiyet kabul edilmiş, devletin rolü, özel teşebbüsün yeterli olmadığı alanlarda amme hizmetlerini yerine getirmek biçiminde değerlendirilmiştir (Hülagü, 2012: 5).

XIII. yüzyılın ikinci yarısı başlarına kadar çoğunlukla Türk olmayan Bizans localarına bağlı Rum ve Ermeni ustaların elinde ve tekelinde bulunan sanat ve ticaret faaliyetlerine Türk sanatkârların da katılımlarını ve onların Müslüman olmayan tüccarlara karşı rekabette bulunabilmeleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri imkânını sağlamıştır. Bu imkân neticesindedir ki Türk esnaf ve sanatkârları, gerek aralarında sağladıkları karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma sayesinde ve gerekse tekeli bir anlayışla faaliyet göstermeleri neticesinde sanat ve ticaret hayatında imtiyazlı bir konuma gelmişler, iktisadî alanda söz sahibi olmuşlardır. Bu duruma karşın, Bizans localarına bağlı Müslüman olmayan esnafın rekabet edebilme gücü giderek zayıflamıştır (Hülagü, 2012: 4).

2.1. Ahilik ve Sosyal İçerme

Ahiliğin kurum olarak en belirgin fonksiyonu, konuklara ve fakire yardım etmek, bir sanat ya da meslek sahibi olan üyelerini gündüz tezgah ve atölyelerde işbaşında, geceleri Ahi zaviyelerinde sosyal ve ahlaki yönden eğitmektir (Topal, 2010: 168). Orta Çağ boyunca Anadolu'nun sosyal hayatının düzenlenmesinde önemli fonksiyonlar üstlenmiş bir teşkilat olan Ahilik, cemiyeti bir bütün olarak ele alarak bütün sosyal grupların menfaatini düşünmüş, çatışmacılık, vurgunculuk, serbest rekabet ve aşırı kazancı reddetmiş, uzlaşmacı sosyal ve ekonomik münasebetlerin kurulmasını hedeflemiştir. Buna bağlı olarak da sosyal adalet, din ve ahlak kuralları ile geleceklere bağlı iş ahlakıyla toplumda uyumlu bir düzen meydana getirmiştir.

Osmanlı'da eğitim imkânlarının olmadığı kırsal alanlarda Ahilik teşkilatı sosyal içermeye önemli katkılar sağlamıştır. Medreselerin olmadığı kırsal alanlarda ortaya çıkan eğitim boşluğunu Ahilik Zaviyeleri üstlenmişlerdir. Teşkilat mensupları, kendilerine uygun bir mahfil, toplantı ve eğlenceye katılabilir ve buralarda ilgileri doğrultusunda yeni şeyler öğrenirlerdi (Topal, 2010: 169). Ahilikle fakirlere yardım, işsizlere iş, iş yapamayanlara destek, eğitim ihtiyacı olanlara eğitim sağlanması, mesleği olmayanlara mesleki eğitim ve birçok faaliyetler vasıtasıyla bireylerin sosyal olarak dışlanmalarının azaltılmasına gayret gösterilmiştir.

2.2. Ahilik Fonksiyonlarının Sosyal İçermeye Katkısı

2.2.1. Sosyal Dayanışmaya Katkısı

Ahiliğin ahlaki prensipleri ferdiyetçi değil, bilakis ferdin toplum içerisinde şahsiyetini koruyacak şekilde toplumdur. Ahiliğin sosyal fonksiyonunun prensipleri gereğince ne fert cemiyete, ne de cemiyet ferde ezdirilmiştir. Ahiliğin sosyal dayanışma ruhu sayesinde devletin hiçbir etkisi olmadan, şehir esnafı ve halkı kendini idare ediyor, en küçük bir suistimal, yolsuzluk ve geleneğe aykırı davranışa izin verilmiyordu. Ahiliğin sosyal boyutu dayanışma kadar kontrol özelliğindedir. Ahiler kendilerini kontrol ederek toplum düzeninin korunmasına yardımcı olmuşlardır (Erken, 1998: 51).

Türk toplumunun geçmiş olduğu zor zamanlarında, sosyal ahenk ve dayanışma Ahilikle sağlanmıştır. Ahilik çatışmacı değil uzlaşmacı ve dayanışmacı bir ruh yapısına sahip olduğu için zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, toplum ile devlet arasında iyi münasebetler kurmayı amaçlamıştır (Doğuş, 2011: 236). Ahi Birliklerinde hariciler ve dahililer olmak üzere iki grup bulunurdu. Hariciler; emekliler, düşkünler, sakatlar ve fiilen çalışmayanlardı. Bunlar daha önce çalıştıkları halde, durumlarına göre teşkilatın dışında kalanlardır. Dışında kalmalarına rağmen gelirleri devam etmekte veya ihtiyacı olan yardımlar düzenli olarak yapılmaktaydı. Dahililer ise, işyerlerinde fiili olarak çalışan çırak, kalfa ve ustalardan olup birliğe gelir getiren grubu oluşturmaktadır (Demir, 2001, 5). Ahi teşkilatlarının hem kontrol özelliği, hem bünyesinde olan aktif olanlarla birlikte pasif olanları da ihmal etmemesi hem de Ahi müesseselerinin dayanışmacı bir toplum oluşturmayı hedeflemesi sosyal dışlanmayı azaltmıştır (Topal, 2010: 177).

2.2.2. Meslek Edinmeye Katkısı

Ahi teşkilatı göç eden Türkmen kitlelerini iş ve meslek sahibi yaparak onların yerleşik hayata geçmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Hata bu teşkilatın kuruluş amaçlarından bir tanesi bu rolün ifası olmuştur. Böylece bir yandan sanat topluma benimsetilirken, diğer yandan sanat nimetlerinden toplumun istifadesi sağlanmıştır (Demirpolat, 2002: 365).

Bunlardan kırsal alanda yaşayanlar resmi anlayışın tesirinden tamamen uzak kalırlarken, şehirlerde yaşayanların şehir ideolojik yaşamına adaptasyonlarında Ahi birlikleri sosyal bir katalizör görevi görmüşlerdir. Öte yandan ahi birlikleri, Doğu Türk İllerinden göçenler arasındaki kültürce yüksek ve sanatında mahir insanların korunmasını ve sanatlarını icra etme imkânlarının sağlanmasını temin ederek dönemin Türk sosyal ve kültür hayatına önemli bir katkı sağlamıştır. Böylece ahi birliklerinin sosyal yaşama katkılarının ilki, yeni fetih ve iskân alanlarında Türkmen kitlelerinin iskânlarını sosyal dokuya zarar vermeden sağlanmasında karşımıza çıkmaktadır. Birlikler farklı kültür değerlerine sahip kitlelerin karşı karşıya geldikleri bir dönemde, birbirlerine karşı çatışmacı bir tavır içinde bulunan grupları uzlaştırmada, zayıflayan aşiret bağlarının yerlerine yerleşik hayat değerlerini ikame etmede ve Bizanslılara karşı Türklerin çıkarlarını korumada yerine getirdikleri roller ile Anadolu'nun sosyal nizamının korunmasını sağlamışlardır (Demirpolat, 2002: 365).

Ahilik teşkilatı, sivil halkın mesleki eğitimini üstlenmiş olup, böylece toplumun ekonomik ve sosyal yönden gelişmesine katkı sağlamıştır (Ekinci, 1990: 12). Ahiler, ilk sıralarda sadece debbağlık ve ona bağlı deri işçiliğiyle uğraşırken, sanat kolları sonradan 32'ye çıkmış, örgütün gerçekleştirdiği sağlam mesleki ve ahlaki düzen karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma, onların öteki esnaf ve sanatkârlar üzerinde etki ve üstünlük kurmaları sonucunu doğurmuştur. Zamanla, Osmanlı ülkesindeki bütün Türk esnaf sanatkâr ve meslek sahipleri Ahi Babalardan veya onların yetki verdiği kişilerden aldıkları yeterlilik ve izin belgeleriyle iş görür olmuşlardır. Böylece her şehir ve kasabadaki esnaf ve sanatkâr grupları için çarşılar, arastalar, uzun çarşılar, kapalı çarşılar kurulmuş, her türlü iş bu esnaf birliklerince görülmüştür. Bu arada esnafın meslek ve sanatları için gerekli hammadde alım, satım, onların işlenmesi, işlendikten sonra alınıp satılması; kanunnameler, tüzükler, narh ayarlamaları ile kontrol edilmiştir. Bu şekilde sosyo-ekonomik hayatın düzenli bir şekilde sürdürülmesi sağlanmıştır (Öztürk, 2002: 6).

Ahilik'te iş bölümüne önem verilirdi. Birlik mensupları kabiliyetlerine en uygun bir işte çalışır, başka ikinci bir iş peşinde koşmazlardı. İnsanların iş değiştirmeleri veya birden fazla işle uğraşmaları hoş karşılanmazdı. Ahi birliklerinde iş bölümü ekonomik olduğu kadar bir ahlak problemi olarak da ele alınmıştı. Herhangi bir işte karar kılmayarak sık sık iş değiştirmek, ancak sebatsız ve istikrarsız bir ruh yapısına sahip olanların yapacağı bir davranış tarzı olduğu için böyle insanlar Ahi olabilecek ruh disiplinine sahip olarak kabul edilmezdi. Ahilikte iş değiştirmeme, sanatkârın bütün düşünce ve gayretiyle kendisini işlerine vermelerini sağlamıştır (Öztürk, 2002: 6).

2.2.3. Gençlerin Hayata Katılımı

Gençler, gençlik enerjilerinin şevki ile toplumca istenmeyen ve toplumu tehdit eden yanlış ve zararlı gayelerin peşine düşme potansiyeline sahiptirler. Özellikle modern toplumlar için gençlerin zararlı ve yanlış akım ve alışkanlıklardan korunması, onların gençlik enerjilerinin toplum ve kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirilip, üretken ve sorumluluk sahibi kişiler olarak yetiştirilmeleri önemli bir toplumsal problemdir. Ahilik, gençlik enerjisini yapıcı, üretici hatta yönetici kılmak konusunda müstesna tecrübeler sunmaktadır. Ahilik kurumu, gençleri başıboşluktan kurtarıp bünyesine alarak bir sanatta ustalaşmalarını sağlamış; onların potansiyellerini belli maddi ve manevi teşvikler vasıtasıyla ortaya çıkartıp sosyal ve ekonomik hayatın düzen ve devamını hedeflemiştir (Uçma, 2011: 147).

Ahi teşkilatlanmalarıyla gençler, üretici birlikler halinde organize edilerek, duygu, düşünce ve enerjileri yüksek gayelere yönlendirilmiştir. Ahi birliklerinde gençler, İslami ve Sufi müeyyideleriyle güçlendirilmiş sosyal etik kuralları yardımıyla terbiye edilerek, işinde mahir, dini ve milli geleneklerine bağlı, toplumla uyumlu ve başıbozukluktan uzak, sorumluluk sahibi kişiler olarak yetiştirilmeye çalışılmıştır. Meslek ve sanat sahibi oluş, kişinin kendi kendine yeterliliğini netice vermiş, bu yeterlilik de, onun toplumda bir şahsiyet olarak yer almasını sağlamıştır. Ahilikteki "beyler kapısından içtinap" düsturu, kişinin tebaiyetten şahsiyete yükselişini ifade etmektedir (Demirpolat, 2002: 367). Gençlerin meslek öğrenimleri toplumsal kodları içselleştirmeleri olarak görülmekteydi. Bu yolla asalaklarla mücadele edilerek işsizliğin sebep olduğu toplumsal huzursuzlukların önüne geçilmekteydi (Doğuş, 2011: 237).

2.2.4. Sosyal Güvenlik

Ahiler, sosyal yapıyı oluşturan unsurlardan soylular, burjuvalar, bürokratlar ve din adamları gibi, egemen ve sömürücü vasıflarına sahip bir sınıfı

öncelemek yerine, üreticiliği esas alan sosyal katmanlara dayanmış ve bu kesimleri öne çıkartmışlardır. Böylece, ticari ve ekonomik kalkınmayı temin eden, sayıca çok olmaları ve örgütlü yapılarından kaynaklanan güçleriyle şehre nizam veren esnaf ve sanatkârlar arasında gerçekleştirdikleri yardımlaşma ve dayanışma ile toplumsal dengeyi tesis ve muhafaza etmişlerdir (Demirpolat, 2002: 366). Ahilik teşkilatı, piyasayı kontrol ederek bir yönüyle ekonominin ve dolayısıyla sosyal dengenin bozulmamasını sağlamaya gayret etmiştir. Yani işsizliğin ortaya çıkmasını veya artmasını engelleyici ekonomi politikalarını uygulamışlardır (Aykaç, 2005: 254).

Kişiyi güvence altına alma, sosyal bakımdan kişiyi koruma ilkesini ilk kez gerçekleştiren kurum Ahilik olmuştur. “Kişilere gelirleri ne olursa olsun, belli sayıdaki tehlikeler karşısında güvence sağlamak görevine sahip kurum veya kuruluşlar topluluğu” olarak tanımlanan “sosyal güvenlik” kavramı Ahilik’ten ancak yüzyıllar sonra; XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren düşünce alanında olgunlaşmaya başlayabilmiştir (Öztürk, 2002: 6).

Ahilik teşkilatı, dayanışma ve yardımlaşmanın tipik bir örneği olarak doğum-ölüm, evlenme, hastalık, işsizlik gibi risklere karşı üyelerine ya da ailelerine aynı ve nakdi yardımlar amacıyla dayanışma sandıkları kurmuştur (Uçma, 2011: 145). Orta Sandıkların en önemli fonksiyonu, şüphesiz ki sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesinde ortaya çıkmıştır. Bu sandıklar, üyelerine gerekli yardım yapıldıktan sonra arta kalan paraların esnafa kredi olarak verilmesi, onlara hammadde sağlanması ve çeşitli sosyal risklerin meydana getirdiği zararların giderilmesi, karaborsanın ve farklı fiyat belirlemelerinin bertaraf edilmesi gibi fonksiyonları icra etmiştir (Hülagü, 2012: 5). Ahi birlikleri, orta sandıkları aracılığıyla kişiye maluliyet, ölüm, doğal afet hallerinde, iş kurma, malzeme sağlama ve işi öğrenmede karşılaştığı sıkıntılarda maddi ve manevi destekte bulunmuştur. Kişiyi yalnızlıktan kurtarmış, dayanışma ortamıyla moral destek sağlamış, böylece kişinin ve toplumun refah düzeyine katkı sağlayan bir sosyal hizmet görevi ifa etmişlerdir (Demirpolat, 2002: 367).

2.2.5. Yardım Sandıkları

Ahi birlikleri Ortaçağ Avrupa’sındaki benzerlerinden farklı olarak, daha fazla kazanmak, spekülasyon ve serbest rekabet yerine karşılıklı yardım ve sosyal dayanışma esaslarına bağlı kalmıştır. Ahi birliklerinde “can ve mal beraberliği” olarak ifade edilen dayanışma duygusu o kadar ileriye götürülmüştür ki, Ahinin kazancının, geçiminden arda kalanını bütünüyle fakir-

lere ve işsizlere yardım için kullanmaları ahlak kuralı haline gelmişti (Öztürk, 2002: 7). Ahilik sisteminde öngörülen yardımlaşma ve dayanışma, ülke insanını birbirine yaklaştırma ve kaynaştırma özelliğine sahip olmuştur. Karşılık beklemeden yapılan yardımlarda, yetimler, sakatlar, iş göremez yaşlılar, hastalar ve benzer ihtiyaç sahiplerine öncelik tanınırdı (Demir, 2003: 187). Ahilikte ihtiyaç sahibi esnaf ve sanatkarlara, hastalara, bir felakete maruz kalanlara, vefat edenlerin yakınlarına kurulan “Esnaf Sandığı”, “Esnaf Vakfı” veya “Esnaf Kesesi” gibi kurulan sandıklardan yardımlar yapılmakta ve ihtiyacı olanlara borç verilirdi (Uçma, 2011: 148).

Üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım gibi ekonominin temel unsurlarının düzenlenmesinde çok önemli bir araç olarak kullanılan Orta Sandıkları, bir taraftan müteredit müteşebbislere teşebbüs cesareti verirken, diğer taraftan ise bu tüccarların hırs ve nefsanî davranışlarını frenleyerek kendilerini kanaatkârlığa yöneltmiştir. Ahilikte iktisadi faydacılık ikinci plana atılmış olmasından dolayı, toplumsal dayanışma ve yararı ön plana çıkmıştır. Buna rağmen yardımlar gelişigüzel değil, belli kurallara bağlı kalınarak yapılmıştır. Üretim yapan, istihdam yaratan meslek erbabına ve yeni işyeri açan ustaya kredi vermek suretiyle kaliteli, ucuz ve bol üretim yapılması hedeflenmiştir (Demir, 2003: 187).

Orta Sandıkları ihtiva ettiği prensipler bakımından modern kooperatifçiliğin temellerini teşkil etmiştir. Nitekim bu sandıklar ile bugünkü kooperatifçilik esasları arasındaki benzerlikler üzerinde durulmuş, dünya kooperatifçiliğinin oluşmasında Ahi Birliklerinin tespit etmiş olduğu esasların önemli tesirleri olduğu neticesine varılmıştır. Mithat Paşa tarafından Niş-Prot kasabasında kurulmuş olan Memleket Sandıkları'nın aslında Ahiliğin Orta Sandıkları'nın tarım sektöründeki uygulama şekli olduğu ifade edilmiştir. Günümüz modern sendikacılığı üzerinde Ahiliğin tesirlerinin en belirgin örneğinin ise Federal Almanya'daki sendikal modelde olduğu ileri sürülmüş, Alman sendikacılık felsefesi ve yönetim şeklinin Ahiliğin bu yöndeki prensipleri gölgesinde geliştiği belirtilmiştir (Hülagü, 2012: 5).

2.2.6. Ahiliğin Eğitime Katkısı

Belirli bir iş, ahlak ve hiyerarşi disiplini içinde topluma hizmeti ve çalışmayı ibadet olarak gören bir anlayışla bu vasıflara sahip kişileri yetiştirmeyi hedefleyen ahilik teşkilatı, iş hayatına batıdaki benzerlerinden farklı olarak sadece dünyevi bir gözle bakmamıştır. Bu bakımdan toplum için üretmeyi bir görev sayan teşkilat, bir yandan mesleki eğitim ve kalite standart-

larını geliştirmeye büyük önem verirken bir yandan da üyelerinin derin bir düşünce sistematiğine, sağlam inanç temellerine, zengin bir gönül hayatına ve güçlü bir oto-kontrol anlayışına sahip olmalarını sağlamaya çalışmıştır (Zaim, 2012: 51).

Ahilerin en önemli özelliklerinden birisi de mensuplarına bir mesleği ve ortak davranışları kazandırmayı hedeflemeleridir. Ahi birlikleri esnafın sadece mesleki değil, bütün problemleriyle ilgilenir, bunların çözümünde esnaf ve sanatkâra yardımcı olurdu (Uçma, 2011: 146). Ahi müesseselerinde genel olarak sosyal dışlanmayı da azaltan eğitim ve öğretim faaliyetlerinin amaçları şöyle sıralanabilir (Erken, 1998: 75):

- İnsanı mükemmelleştirme,
- Çocuğu hayata kazandırma,
- Davranışlarında dengeli hareket etmesini bilen, çevresine uyum sağlayabilen ve başkalarının haklarına riayet etmesini bilen insan yetiştirme,
- Mensuplarının bir meslek sahibi olarak yetişmesini hedeflemektir.

Ahilikte, kişinin kendisine karşı görevleri olduğu gibi topluma karşı da görevleri ve sorumlulukları söz konusudur. Öncelikle gençlerin eğitilmesi ve toplum ile bütünleşmesi için bir meslek sahibi olması önemsenmiştir. Bireylerin toplumda kendilerine yer bulabilmeleri için kimseye yük olmayan, onurlu, kendi kazancı olan, eğitilmiş, bilinçli ve paylaşmaya açık olmaları sosyal içerilebilmelerine neden olmaktadır (Demir, 2003: 188). Eğitim verilen önemden dolayı, ahilikte eğitimler ücretsiz yapılmaktaydı. Ayrıca, iş başında yapılan eğitimle iş dışında yapılan eğitim birleştirilmiş olup uyumlaştırılmıştır (Uçma, 2011: 146).

Ahi zaviyeleri, diğer bütün fonksiyonlarından önce eğitim fonksiyonlarıyla tanımlanmaktaydı. Ahilikte askeri, mesleki ve ahlaki eğitimler verilmekteydi. Ancak devletin kurumsal yapısı oluşuktan sonra sadece ahlaki ve mesleki eğitimler verilmiştir (Erken, 1998: 77). Birer eğitim ocağı olan zaviyelerde özellikle yamak ve çırağların okur- yazarlık vasfına sahip olmalarına büyük önem verilirdi. Nitekim, okur-yazar olmayana fütüvvet düşmeyeceği kabul edildiğinden, okur-yazar olmayanın Ahi olması düşünülemezdi. Zaviyelerde, okur-yazarlık eğitimine ilaveten dini, ilmi, edebi bilgilerle, Kur-an-ı Kerim okuma ve Türkçe, Arapça v.b. diller öğretilirdi. Ayrıca kabiliyetli ve istekli olanlara güzel yazı ve musiki gibi dersler de verilirdi. Zaviyelerdeki bu eğitimin neticesinde Ahi esnaf ve sanatkarları, ilmi eserleri

okuyabilir ve ilmi mevzular üzerinde fikir yürütebilirlerdi. Dini, tarihi ve ilmi eserleri takip ederler, kendileri de şiirler ve destanlar yazarlardı (Demirpolat, 2002: 367). Ahi zaviyelerinde verilen derslerde ve okutulan kitaplarda insanların ihtiyaçlarının karşılanması için mesleklerin yaşatılması ile beraber yeni meslek dallarının araştırılması hedeflenmiştir (Köksal, 2007: 82). Bir yönüyle zaviyelerde genel eğitim yapılırken, çalışma hayatına yönelik ise meslek eğitimi yapılmaktaydı (Turan, 1996: 31). Bu eğitim faaliyetlerinin genel niteliği, belirli bir uzmanlaşma ve derinleşmeye müsait olmayan yaygın eğitim görünümü arz ediyordu. Bu nedenle, ahi teşkilatlarınca, kabiliyetli çırak, kalfa ve ustaların elinden tutularak medreselerde eğitim görmeleri sağlanmış, teşvik etmek amacıyla kendilerine orta sandığından maddi destekte bulunulmuştur.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Günümüz iktisadi ve sosyal yaşamda uygulanan politikalar ve aşırı rekabet nedeniyle bireyler ve toplumlar sistem dışına itilebilmektedir. Böyle bir süreç kendisini birey ve toplumların dışlanması olarak göstermekte ve ortaya işsizlik, yasadışı işler, kayıt dışı çalışma ve enformel ortamın yaygınlaşması gibi olumsuzlukları çıkarmaktadır. Ekonomik ve sosyal olarak dışlanmış olan bu grupların sadece kendileri değil gelecek olan nesillerinin eğitim, sağlık, mesleki yaşam ve barınma gibi ihtiyaçları da tehlikeye girmektedir.

Günümüzde ortaya çıkan bu sorunlara sosyal politika bilim dalı devlet ve özel sektörün bir arada olduğu önemli çözümler üretmeye çalışmaktadır. Hem rekabetin sebep olduğu maliyet baskısı, hem de sorunların karmaşıklığı nedeniyle ideal çözümler üretmekte zorlanılmaktadır. Dolayısıyla bu noktada her toplum karşılaştığı sosyal ve ekonomik dışlanmışlıklara karşı kendine özgü politikaları gündeme getirebilmektedir.

Nasıl ki, Japonların çalışma yaşamında kendine özgü geleneklerinden gelen kuralları söz konusu ise, Türk toplumunun da geçmişte askeri, siyasi, ahlaki ve mesleki anlamda yapısını dönüştüren Ahilik gibi bir kurumunun varlığı öne çıkarılabilir. Mutlaka günümüz modern toplum yapısı farklı yaklaşımlara ve araçlara sahip olmayı gerektirse de, toplumun kendisine ait olan kültür, gelenek ve değerler mevcut yaklaşım ve araçlara güç katacaktır. Ahilik teşkilatının geçmişte üstlendiği misyon aynı değerler ve yaklaşımlarla ve günümüz modern teknoloji ve kurumsal yapılarla tekrar toplumun

gündemine getirilebilir. Bu anlamda Ahilik teşkilatının uygulamalarından sosyal sorunlarla mücadele edebilmek amacıyla günümüze dair aşağıdaki birkaç projeksiyon yapılabilir:

- Ahilik her şeyden evvel insan mutluluğuna öncelik vermektedir. Dolayısıyla, insanın mutluluğundan ziyade, daha çok kazanmayı hedefleyen günümüz yaklaşımında, Ahilik düsturları ile tekrar insanı öne çıkaran bir yaklaşım hedeflenecektir.
- Ahilikte var olan genel ahlak düsturları ile çalışma ahlaki düsturlarının bir arada değerlendirilmesi günümüz çalışma yaşamı içinde geçerli olabilir. Böylece toplumun değerlerinden uzak bir iş yaşamı oluşmaz ve çalışma hayatı ile toplum arasında bir güven ortamı ortaya çıkar.
- Ahi teşkilatı, İslam Dininin düsturlarından aldığı referansla bireysel ve toplumsal gelişmeyi ve mesleki yenilikleri ve teknolojik gelişmeyi teşvik etmiştir. Böyle bir hedef, toplam kalite anlayışının unsuru olan sürekli gelişmeyi de desteklemektedir. Bu yaklaşıma, günümüzde her bireyin gelişmeci ve üretimden yana tavrını oluşturmaya açısından ihtiyaç duyulmaktadır.
- Ahilikte, kurumlar arasında uyum ve işbirliği öne çıkmıştır. Dolayısıyla, böyle bir yaklaşım günümüzde devlet, üniversite ve sanayi arasında yetersiz olan işbirliğinin tesis edilmesine katkı sağlayacaktır.
- Ahilik'te girişimciliğin özendirilmesi ile yeni iş alanları açılmıştır. Bu yaklaşım ile günümüzde işsizlik azaltılacak ve sosyal dışlanmaya dayalı sorunlar azalacaktır.
- Herkesin bir meslek sahibi olması ve üretime katılması hedefi Ahiliğin önemli amaçlarından biridir. Bu amaç, günümüz sosyal ve ekonomik sorunlarına çözüm üretmede önemli bir katkı sağlayacaktır.
- Ahilikte var olan yardım sandıklarının yerine getirmiş olduğu katkıyı, günümüz sosyal güvenlik sistemi Ahilik değerleriyle donatılarak ve karşılıklı birey ve devletin birbirine güvendiği bir yapıya kavuşturularak sağlanabilir. Bireysel, toplumsal farklılıklar (dil, mezhep, din, akrabalık) dikkate alınmadan kurumsallaşmış bir sosyal destek sisteminin tesisi sağlanacaktır.
- Ahilik anlayışı devlete sahip çıkarken sivil toplumunda güçlendirilmesinden yanaydı. Aynı anlayış günümüzde devletin çözü-

münde yeterli olmadığı sosyal sorunlarla mücadelede sivil toplum ve örgütlerinin de katılmasına katkı sağlayacaktır.

- Ahilikte eğitim hem maddi hem de manevi değerlerle bütünleşik olarak planlanmıştır. Günümüz toplumunun sosyal ve psikolojik dışlanmışlık sorunlarını her iki yönlü eğitim ile azaltmak mümkün olacaktır.
- Okul yaşamında iken öğrencilerin mesleki eğitim almalarının, günümüzde vasıfsız olan kitlelerin vasıflı olmalarını ve mezun olur olmaz iş sahibi olmalarını sağlayarak, dışlanmanın erken yaşlarda ortaya çıkmasını engelleyecektir. Dolayısıyla ümidini kaybetmiş ve uzun süreli olan işsiz kitleleri var olmayacaktır.
- Ahilik teşkilatı yerel dinamikleri harekete geçirdiğinden dolayı, günümüzde yerel sorunların çözümünde önemli bir unsur olacaktır. Özellikle fakirlik ve işsizliğin azaltılmasına ve dinamik bir toplum oluşturulmasına yol açacaktır.

KAYNAKÇA

AYKAÇ, Mustafa, "Ahilik ve Yerel Yönetimler", **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler**, Editör: Vecdi Akyüz, Seyfettin Ünlü, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2005.

COŞKUN, Selim, Münir Tireli, **Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008

DEMİR, Galip, **Ahilik ve Demokrasi**, Ahi Kültürünü Araştırma Yayınları, Sade Ofset, İstanbul, 2003.

DEMİR, Galip, "Ahilik ve Yükselen Değerler", **İş Ahlakı**, Ocak 2001.

DEMİRPOLAT, Anzavur, Gürsoy Akça, "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2002.

DOĞUŞ, Selahattin, "Anadolu'da Sosyal Örgütlenme Sürecinde Ahiliğin Rolü", **Ahilik Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Kayseri, 2011.

EKİNCİ, Yusuf, **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, MEB Araştırma ve İnceleme Dizisi, İstanbul, 1990.

ERKEN, Veysi, Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik, Seba İlmi Araştırmalar Dizisi, Seba Ofset, Ankara, 1998.

Hülagü, Metin, "Ahi Evran ve Ahilik", metinhulagu.com/images/dosyalar/20120302110400_0.pdf, Çevrimiçi, 22.08.2012.

KAVİ Ersin, Koçak Orhan, "Küreselleşmenin Sosyal Dışlanmaya Etkisi Ve Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) Uygulamaları", **Küreselleşme Sürecinde Kafkasya ve Orta Asya III. Uluslararası Kongre**, Qafqaz Üniversitesi, Bakü Azerbaycan, Ekim 2010, ss. 868-882.

KÖKSAL, Mustafa, **Ahilik Kültürünün Dünü ve Bugünü**, Işık Eğitim Kültür Hiz. Yayınları, Ankara, 2007.

MALTA, "Malta's National Programme", European Year For Combating Poverty And Social Exclusion, 2010

ÖZTÜRK, Nurettin, "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi", Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 7, Aralık 2002.

PHILLIPSON, Chris and Thomas Scharf, **The impact of government policy on social exclusion among older people**, A review of the literature for the Social Exclusion Unit in the Breaking the Cycle Series, ODPM Publications, 2004.

SHEPPARD, Michael, **Social Work and Social Exclusion**, The Idea of Practice, Ashgate Publishing Company, USA, 2006, pp. 1-290.

TOPAL, Mehmet, Kamil Çolak, "Osmanlı Devletinde Ahilik ve Ahi Zaviyeleri", **Osmanlılar III**, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Temmuz 2010.

THOMAS, Pamela, "Introduction: Disability, disadvantage and development", Disability, **Development Bulletin**, Disadvantage and Development in the Pacific and Asia, Development Studies Network, Special Issue No. 73, April 2009.

TURAN, Kemal, **Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihsel Gelişimi**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1996.

UÇMA, İsmet, **Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2011.

VIDMAR, Andreja Kavar, "Social Exclusion and Poverty in Slovenia", "New Governance" and the Social Dimension of Enlargement, Brussels, 18 October 2000.

WARREN, Jon, "Disabled people, the state and employment: historical lessons and welfare policy", **Working Futures? Disabled people, policy and social inclusion**, The Policy Press, 2005.

ZAIM, Halil, **İş Hayatında Erdemli İnsan**, Uluslararası Teknolojik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, UTESAV Kültür Düşünce - 4, Empati Matbaacılık, Mart 2012, İstanbul.